

KUNIĆEV LATINSKI PRIJEVOD TASSOVA OSLOBOĐENOG JERUZALEMA

Fedora Ferluga-Petronio

Malo je talijanskih autora koji su tako duboko vezani za hrvatsku književnost kao što je to Torquato Tasso. Dostatno je sjetiti se hrvatskog prijevoda *Aminte* što ga je 1580. objavio Dominko Zlatarić (1555-1609) preduhitrivši njime izlazak talijanskog izvornika. Od sedamnaestog stoljeća pa sve do današnjih dana mnogi su se ogledali u prevođenju Oslobođenog Jeruzalema, a velik dio tih pokušaja ostao je dugo vremena samo u rukopisu. Među neobjavljenim rukopisima ima slučajeva da su izgubljeni prijevodi čitavog spjeva, poput onog Vice Petrovića (1677-1754). U ovom mozaiku prijevoda ne manjka ni jedini do sada integralni prijevod što ga je 1965. objavio Gjorgjo Ivanković.¹

U ovoj šarolikoj panorami manje više uspješnih pokušaja izdvaja se originalni latinski prijevod Rajmunda Kunića (1719-1794). Riječ je o rukopisu pohranjenom u Knjižnici Male braće u Dubrovniku (*Versiones ex Italico, II*, rukopis br. 1156), a koji sadrži i 18 oktava prvog pjevanja Tassova spjeva. Fotokopiju ovog rukopisa velikodušno mi je dao na uvid prof. dr. Pavle Knezović, kojemu najsrdačnije zahvaljujem što mi je omogućio da se bavim pjesnikom kojeg nisu zalud prozvali *Homerus Latinus, Illyricae nationis delictium*.

Dubrovčanin Rajmund Kunić proživio je gotovo čitav svoj vijek u Rimu, gdje je imao priliku stupiti u dodir s najistaknutijim kulturnim ličnostima svoga

vremena, kao što su pjesnici Alfieri, Monti, Pindemonte, Metastasio, kipar Canova, te skladatelj Cimarosa. Nije stoga čudno da ga je privukla pjesnička figura Torquata Tassa.

Rajmunda Kunića (latinizirano ima Raymundus Cunichius) nije potrebno posebno predstavljati. Navest ćemo samo neke najvažnije podatke o njegovu životu i djelu.² Rodio se 24. siječnja 1719. u Dubrovniku, gdje je završio studij u isusovačkom kolegiju. Stupivši u isusovački red nastavio je studije u Rimu te postao profesorom gramatike i humanističkih znanosti (*humaniora*) na raznim školama u Fermu, Città di Castellu, Firenci, da bi se potom vratio u Rim gdje je nakon što je diplomirao teologiju imenovan profesorom *humaniora* na Collegium Romanum. Kada je 1773. ukinut isusovački red, Kunić je odbio preseljenje na Pizansko sveučilište i ostao u Rimu do svoje smrti 22. studenog 1794. kao profesor retorike i grčkog na istom Rimskom kolegiju.

Kunićev opus je vrlo opsežan i sav je na latinskom. Učen i profinjen pjesnik, bio je nenadmašnim majstorom jezika. Osim nekoliko govora (u izvrsnom ciceronskom stilu), uvoda u prijevod Ilijade, komentara u Antologiji Palatini i predgovora *Ad lectorem* u knjizi B. Džamanjića *Echo libri II, Romae* 1764, sva je ostala djela napisao u stihu. Na prvome mjestu, zbog brojnosti, valja spomenuti epigrame sročene u elegijskom dvostihu. Samo u dubrovačkom izdanju iz 1827. koje je uredio R. Radeljević (*Epigrammata. Nunc primum in luce edita*) možemo ih nabrojiti oko tisuću, dok ih je u rukopisu (Radeljevićev prijepis u 103 sveska, što se čuva u Knjižnici Male braće u Dubrovniku) najmanje još četiri tisuće. Ističu se satirički i ljubavni epigrami, ovi posljednji posvećeni su rimskoj plemkinji Mariji Pizzelli koja se u Kunićevu pjesničkom opusu skriva pod pseudonimom Lyda. Pisao je, nadalje, pod utjecajem isusovačkog latinskog pjesništva, jedanaesterce nabožnog karaktera (*carmina*).

No Kunić je ušao u povijest nadasve kao izvrstan prevoditelj s grčkog. Osim svog najvažnijeg djela, prijevoda *Ilijade*, objavio je 1771. izbor od 499 epigrama iz *Antologije Palatine* (*Antologica sive epigrammata antologiae Graecorum selecta*), dok su mu 1799. tiskani u Parmi prijevodi Teokritovih idila i epigrama.

Prijevod *Ilijade* (*Homeri Ilias Latinis versibus expressa*), napisan u Rimu 1776. sadrži 18.790 heksametara u odnosu na 15.696 heksametara Homerova izvornika. Razlika od 3094 stiha pokazateljem je osobita Kunićeva poimanja prevodenja, što ga je izrazio u uvodu svoje *Ilijade* (*Operis ratio*): prevoditelj ne smije biti previše sputan doslovnim prevodenjem, već mora biti u stanju pretočiti duh

djela. Kunićeva *Ilijada*, stoga u nekim svojim dijelovima parafrazira i proširuje Homerov predložak, no istodobno predstavlja pravo remek djelo s filološkog i stilističkog gledišta, te se smatra najboljim ikad napisanim prijevodom Ilijade. I nije slučajno što je i do dan-danas ostalo otvoreno pitanje možebitnog Kunićeva utjecaja na Montijevu *Ilijadu* iz 1810.

Prijevod osamnaest oktava prvog pjevanja *Oslobođenog Jeruzalema*, potpuno je različit po svojoj naravi. Kunić se u ovom slučaju vjerno drži predložka, osim na rijetkim mjestima u kojima se ponešto udaljuje od teksta, ali svakako ne proširujući ga. Sa sadržajne strane prvih osamnaest stihova sadrže ekspoziciju, invokaciju i posvetu Alfonsu II. d'Este, zatim slijedi opis križarske vojske, već dugo utaborene pod jeruzalemskim zidinama, te na kraju javljanje arhanđela Gabrijela koji potiče Goffreda di Buglionea na odlučujući napad.

Navest ćemo sada cjelokupni Kunićev latinski prijevod kako nam se pokazuje u gore spomenutom rukopisu:

Ex Libro Primo Italici Poematis Torquati Tassi

I

Bella cano pia gesta Duci[s],³ quo vindice, pulsa
Barbarie, Christi libertas parta sepulchro est.
Multa manu forti, multa ille sagaci
Consilio, multa et passus, dum promovet ingens
propositum. Stygius frustra furor obstitit; omnis
Frustra Asiae, et Lybiae Pubes in bella coorta est.
Ipse Duci propior Deus adfuit; et sua tandem
Providus errantes socios ad signa reduxit.

II

Musa, comam cui mos non est vincere caduca
Lauro, Cyrrham humilem, parvumque Helicon a colenti;
Sed Divum celebrare choras, gestare sed aureis
Ardentem gemmis, decus immortale, coronam;
Coelestem tu, Diva, tuo sub pectora vati
Ardorem inspira: da clarum condere carmen;
Da veniam, si forte ausim suffundere vero
Fuci aliquid, chartisque inspergere non tua mella.

III

Scis cantu duci vulgus, fervique gregatim
Fundit ubi blandum rupes Parnassia nectar
Largius; et molli conditum carmine verum
Illexisse animos resides, aversaque corda.
Sic aegro quondam puero contacta liquore
Cecropio summas circum oras pocula praebent:
Ille bibit laticem interea deceptus amarum,
Servatusque pia, non captus, fraude valescit.

IV

Huc, Alfonse, gravi fortunae turbine pressum
Qui servas, tutosque aperis mihi denique portus,
Errantique, vagoque maris in fluctibus altis,
Et scopulos inter jactato, et jam prope merso,
Huc ades, o, placidoque bonus mea carmina vultu
Excipe, sacra fero votivum quae tibi munus.
Fors et tempus erit, de te quum scribere possim
Vaticinans quae nunc alia sub imagine signo.

V

Nam tibi (Christiadae si quando bella perosi
Impia fraternas jungent in foedera dextras,
Atque ferum turmis, et classibus ire parabunt
In Thracem, et male rapta repossere regna, beatas
Nostrorum sedes Proavūm) seu ducere terra
Sive mari libeat, cedet⁴ pars maxima regni
Aemule Gotfredi. Interea mea carmina pronā
Aure bibe, incoeptisque animos ingentibus capta.

VI

Jam sexta Aurorae in populis hiberna videbant
Christiadas bello intentos; Nicaeaeque capta
Vi fuerat; furto capta ingens Antiochia;
Dein etiam innumeros, ingenti mole ferentes
auxilium, Persas defensa; subacta

Antarados, quam nunc Tortonam⁵ nomine dicunt.
Inde hyemi cessere loco; sparsique per urbes
Vernam expectabant auram, Zephyrosque tepentes.

VII

Iamque hyemis prope finis erat, nimbisque fugatis
Instabat duro tempestas commoda bello
Quum verum Pater e solio, quod parte locavit
Semotum in summā semper fulgentis Olympi,
Astriferumque Orbem supra tantum extulit, Orbis
Astrifer obscuro quantum se attollit ab Orco;
Despexit terras, uno simul omnia cernens
Intuitu, diversa locis⁶ quae continet Orbis.

VIII

Vidit cuncta Pater; Syriae dein lumina terris
Defixit, penitusque animos, atque alta suarum
Sensa tuens Regum lustravit lumine, mentes
Quo subit, humanique intrat penetralia cordis:
Gotfredum sanctā gentem exturbare profanam
Velle urbe; id secum noctes versare, diesque;
Fidentemque Deo, plenumque ardore beato
Nec regni, nec opum, nec duci laudis amore.

IX

At Baldovinum flagrare cupidine dirā
Mirantem quae vana homines mirantur, et optant:
Tancredum at alio correptum pectus amore
Vitam indignari, et miseris tabescere curis:
Regna Bohemundum sua condere, magna locantem
Fundamenta; alias leges imponere victae
Et mores alios Genti; quas postulat usus,
Artes, atque pios ritus inferre sacrorum;

X

Atque animo versare unum, Solymaeque videri
Securum, magnique oblitum exordia belli:

Rinaldum bellique avidum, nec lenta ferentem
Otia. Non auri, non regni fulgor, at ardens
Nescius atque modi stimulos in pectore versat
Laudis amor: Guelfi pendet narrantis ob ore:
Miraturque Ducum laudes et facta priorum.

XI

Quae postquam magni vidit Rex omnia Mundi
Atque hos, atque alios inspexit pectore in imo,
Ordinibus coeli de claris advocat unum,
Qui Fratres, primum si demas, anteit omnes.
Ille Dei interpretes, et nuncius ille Tonantis
Heroas felix ad magnos aethere ab alto
Fert mandata Dei; supera inde ad Tempa revertens
Secum hominum sensusque pios et vota reportat.

XII

Hunc Genitor vocat ad sese, dein talia mandat:
I, pete Gotfredum, Gabriel, nostroque rogato
Nomine, cur cessant? cur nondum bella, gementique
Auxilium instaurant Solymae? dic; Regibus ille
Concilium indicat, lentosque impellat ad arma:
Imperet ille aliis belli Dux unus et auspex.
Sic placitum: heic illum Coeli Rex deligo; terris
Inde legent socii quondam iam ad bella ministri.

XIII

Sic ait: ille celer dictis parere parabat.
Ergo suam primum formam, quam cernere nulli est
Fas oculo, denso circumdans aere serpsit
Subjectam visu mortali, humanaque verba,
Et speciem humanae similem sibi finxit; at almo
Majorem humanā majestatem indidit ori.
Necdum etiam juvenis, nec jam puer esse videtur:
Caesariem nimbo flavam radiaverat aureo.

XIV

Tum niveas humeris aptat candentibus alas,
 Extremasque auro pingit, quas nulla fatigat
 Vis, agilesque citasque magis pernicious Euris.
 His fretus ventos, et turbida nubila tranat,
 Ac terram supra sublimis et aequora fertur.
 Tali se cultu coelestis Nuncius imam
 Demisit Mundi ad partem, paribusque retentans
 Sese alis Libani frondoso in vertice primum.

XV

Constitit: hinc toto praeceps se corpore misit,
 Tortosaeque volans cursum direxit ad oras.
 Sol novus Eois surgebat fluctibus ortus
 Parte sui: major pars undis mersa latebat.
 Gotfredus de more Deum veniente vocabat
 Aurora, castasque preces, et vota ferebat:
 Ecce autem cum Sole, sed alma luce coruscans
 Pulchrius adverso sese obtulit Ales ob ortu.

XVI

Tum sic mirantem alloquitur: Gotfrede, gerendo
 Iam rediit bello tempestus commoda: bellum
 Cur nondum geritur? Solymae cur triste gementi
 Servitium nondum juncti socialibus armis
 Fertis opem? Proceres oblitos ipse moneto;
 Concilium indice; ac stimulos cessantibus adde.
 Cunctorum Deus ipse Ducem te deligit: illis
 Te sibi⁷ subjicient ultro, et tua iussa facessent.

XVII

Haec tibi me vacuas jussit mandata per auras
 Ferre Poli Rex ille, suis haec dicere verbis.
 Fide, decet, tali auxilio; magnumque capesse
 Imperium, atque Ducis primi jam concipe curas.

Sic ait; et subito ex oculis evanuit auras
In tenuous; coelique redux convexa petivit
Gotfredum gravibus dictis, et luce corusca
attonitumque animi, perstrictum et lumina linquens.

XVIII

Redditus inde sibi postquam est, ac mente volutat;
Quis venit, cujus missu, quae verba locutus.
Ille prius cupidus, nunc ardet pectore toto
Incepto finem dux ipse imponere bello;
Non aliis quod se praelatum sentit ab ipso
Numine cor tumidum dulcedine captus inani;
At quae vult, Dominum quod sentit velle, calescit
Acrius, ut flagrans flamma in flagrante favilla.

Dovoljno je usporediti prvu oktavu talijanskog izvornika s Kunićevim latinskim tekstom kako bi se uočila potpuna vjernost prijevoda:

Canto l'arme pietose e 'l capitano
che 'l gran sepolcro liberò di Cristo.
Molto egli oprò co 'l senno e con la mano,
molto soffrì nel glorioso acquisto;
e in van l'Inferno vi s'oppose, e in vano
s'armò d'Asia e di Libia il popol misto.
Il ciel gli diè favore, e sotto a i santi
segni ridusse i suoi compagni erranti.

Bella cano pia gesta Duci, quo vindice, pulsa
Barbarie, Christi libertas parta sepulchro est
Multa manu forti, multa ille sagaci
Consilio, multa et passus, dum promovet ingens
Propositum. Stygius frustra furor obstitit; omnis
Frustra Asiae, et Lybiae Pubes in bella coorta est.
Ipse Duci propior Deus adfuit; et sua tandem
Providus errantes socios ad signa reduxit.

Odmah su uočljive sličnosti s početkom Eneide (I, st. 1-7) premda su one, istinu govoreći, zamjetne već u Tassovu Predložku:

Arma virumque cano Troiae qui primus ab oris
Italiam fato profugus Iaviniaque venit
Litora, multum ille et terris iactatus et alto
Vi superum saevae memorem Junonis ob iram,
Multa quoque et bello passus, dum conderet urbem
Inferretque deos Latio, genus unde Latinum
Albanique patres atque altae moenia Romae.

U ovom kratkom tekstu nalazimo svakako određene odjeke Vergilija, što nas ne treba čuditi, budući da je Vergilije (uz Katula i Tibula) latinski pjesnik koji je najviše utjecao na Kunića. Navest ćemo samo neke od najuočljivijih reminiscencija, na koje me je upozorio prof. Pavle Knezović.

Tako primjerice kraj pete oktave (st. 7-8):

.....*Interea mea carmina pronā
Aure bibe, incoeptisque animos ingentibus capta*

priziva u sjećanje stih s kraja prve knjige Eneide:

Infelix Dido longumque bibebat amorem
(I, st. 749)

Početak osme oktave (st. 1-2):

*Vidit cuncta Pater; Syriae dein lumina terris
Defixit,...*

podsjeca iznova na Vergilija iz prve knjige Eneide kada Jupiter za razgovora s Venerom ugleda Afriku:

Constitit et Libyae defixit lumina regnis
(I, st. 226)

Pod očitim je Vergilijevim utjecajem i zadnji stih šesnaeste oktave:

Te sibi subjicent ultro, et tua iussa facessent

koji priziva u sjećanje četvrtu knjigu Eneide kad Eneja napuštajući Didonu naređuje drugovima da pripreve brodovlje, dok oni radosno ispunjavaju njegovu zapovijed:

Imperio laeti parent et iussa facessunt.

(IV, st. 295).

Ali Kuniću ne uspijeva uvijek strogo se držati izvornika. Njegov prijevod ponekad djeluje pomalo nezgrapno. Tako primjerice u prva dva stiha šeste oktave:

*Iam sexta Aurorae in populis hiberna videbant
Christiadas bello intentos; ...*

koji stoje namjesto:

*Già il sesto anno volgea, ch'in oriente
passò il campo cristiano a l'alta impresa;*

pri čemu *sexta hiberna videbant* opterećuje čitavu rečenicu, a jednostavni se izraz *in oriente* mijenja u složeni *in populis Aurorae*.

Navest ćemo sada i jedan od rijetkih primjera u kojem Kunić čini preinake u odnosu na predložak. Riječ je o osmoj oktavi, kada Gospodin promatrajući utaborenu kršćansku vojsku ugleda Goffreda koji želi istjerati nevjernike iz Jeruzalema:

*vide Goffredo che scacciar desia
de la santa città gli empi pagani*
(I, 8, st. 5-6)

koju Kunić ovako prevodi:

*Gotfredum sanctā gentem exturbare profanam
Velle urbe; id secum noctes versare, diesque*

a gdje *id secum noctes versare, diesque* djeluje potpuno nepotrebno.

Međutim mnogo su brojniji primjeri u kojima se Kunić uspjeva u potpunosti držati originala služeći se igrom riječi ili preradbom rečenice. Takav primjer nalazimo u jedanaestoj oktavi kada Gospodin zove arhanđela Gabrijela, drugog po hijerarhiji nakon arhanđela Mihaela:

*chiama a sé da gli angelici splendori
Gabriel, che ne' primi era secondo*
(I, 11, st. 3-4)

Evo kako to prevodi Kunić:

*Ordinibus coeli de claris advocat unum,
Qui Fratres, primum si demas, anteit omnes.*

Arhanđeo Gabrijel u ovom slučaju stoji ispred svih drugih arhanđela (*Fratres*), ako se isključi prvi (*primum si demas*).

U latinskoj verziji djeluje vrlo nadahnuto epizoda u kojoj arhanđeo Gabrijel silazi na zemlju u ljudskom obličju. Već s ruđenjem zore Goffredo stoji zaduben u molitvi, kad odjednom odbljeske izlazećeg sunca nadjača svjetlost božanskog glasnika. Radi se o jednom od najblistavijih dijelova čitavog *Oslobođenog Jeruzalema*.

Željeli bismo naglasiti, kako je osobito uspješno preveden peti stih trinaeste oktave:

Et speciem humanae similem sibi finxit;

koji u potpunosti prenosi ljepotu i značenje predloška:

Umane membra, aspetto uman si finse

gdje se talijanski glagol *fingersi*, u najraširenijem značenju »pretvarati se«, »hiniti«, »napraviti se kao«, spaja s latinskim *ingere* u smislu »formirati se«, »nastati«, »razviti se«.

Vrlo sretno djeluje i opis anđelovih krila. Prva dva stiha četrnaeste oktave:

*Ali bianche vesti, c'han d'or le cime,
infaticabilmente agili e preste*

Kunić ovako prerađuje:

*Tum niveas humeris aptat candentibus alas,
Extremasque auro pingit, quas nulla fatigat
Vis, agilesque citasque magis pernicibus Euri*

Može se zamijetiti da je prijevod duži za stih, ali da izraz *humeri candentes*, što ga dodaje riječima *niveas alas* podaruje još intenzivniju svjetlost anđeoskoj figuri i priprema luminozni okvir sljedećoj oktavi gdje će se arhanđeo Gabrijel pojaviti Goffredu obuzetom jutarnjom molitvom.

Kako bismo mogli još više uživati u izvrsnom Kunićevu prijevodu, usporedimo ga s Tassovim tekstom (I, 15, 3-8):

Sorgeva il novo sol da i lidi eoi,
parte già fuor, ma 'l più ne l'onde chiuso;
e porgea matutini i preghi suoi
Goffredo a Dio, come egli avea per uso;
quando a paro co 'l sol, ma più lecente,
l'angelo gli apparì da l'oriente.

koji kod Kunića glasi ovako:

Sol novus Eois surgebat fluctibus ortus
Parte sui: major pars undis mersa latebat.
Gotfredus de more Deum veniente vocabat
Aurorā, castasque preces, et vota ferebat:
Ecce autem cum Sole, sed alma luce coruscans
Pulchrius adverso sese obtulit Ales ob ortu.

Suočeni s takvom vještinom prevođenja, pitamo se kako to da se je Kunić ogledao samo na tako kratkom dijelu Tassove poeme. Čini se da je shvatio ovaj svoj mali rad kao puku literarnu igru. U svakom slučaju njegov interes za prevođenje talijanske književnosti može se smatrati gotovo nepostojećim u odnosu na onaj što ga je iskazao spram grčke književnosti. Osim ovog fragmenta

Oslobođenog Jeruzalema, Kunić je preveo s talijanskog sedam soneta Francesca Marije Zanottija, jedan Duranteov sonet i jednu elegiju pape Klementa XIII, malo naspram njegovih prijevoda Homera, Teokrita i epigrama iz *Antologije Palatine*. Njedvojbeno je da je Kunićevo zanimanje bilo odveć snažno obuzeto grčkom književnošću da bi se mogao posvetiti istim žarom talijanskoj literaturi.

BILJEŠKE

¹ O prijevodima *Oslobođenog Jeruzalema* vidi: F. Čale, *Bibliografia croata di opere e di studi tassiani u Torquato Tasso e la letteratura croata*, Most — The Bridge, Zagreb — Dubrovnik, 1933, str. 292-303.

² Za bio-bibliografske podatke vidi: V. Vratović, *Rajmund Kunić — Raymundus Cunichius u Hrvatski latinisti / Croatici auctores qui latine scripserunt II. Pesci 17-19. stoljeća / Auctores saec. XVII-XIX*, PSHK, Zagreb 1970, str. 433-442.

³ corr. (ex) *duci*.

⁴ corr. *cedat* (konjunktiv). Iz metričkih razloga ispušten je pasiv.

⁵ corr. *Tortosam*, usp. sa XV, 2 u rukopisu.

⁶ corr. *loca*.

⁷ corr. *se tibi*.